

І. ЗАГАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ БІОГРАФІСТИКИ

В. С. Чижко

ОСНОВНІ ПРИНЦИПИ СТВОРЕННЯ УКРАЇНСЬКОГО БІОГРАФІЧНОГО СЛОВНИКА

Підготовка різнопланових біографічних видань в Україні набуває особливої актуальності. Адже упродовж кількох століть імперська ідеологія спрямовувалася на деперсоналізацію історії українського народу, на “вимивання” в українців історичної пам’яті, на утвердження в їхній свідомості меншовартості, другорядності як представників окраїнної національності. Таким же було ставлення до українства і за радянських часів, коли дозволялося винятково дозоване подання матеріалів про видатних українських діячів у різних енциклопедичних виданнях, та й то з огляду на їхні громадсько-політичні погляди. Згадки про тих, хто працював на історію й культуру України, не допускалися взагалі. Цензурою знищувалися повністю навіть великі тиражі, якщо у працях згадувалося хоча б одне неканонізоване ім’я. Значна кількість видатних патріотів України не була реабілітована навіть після засудження культу особи Сталіна, коли радянській культурі були повернуті із забуття імена багатьох репресованих діячів.

Лише після утворення у пострадянському просторі нових незалежних держав, у тому числі й української, виникають принципово нові, сприятливі умови для заповнення “білих плям” в історії та культурі України, їх “олюднення”, відродження самосвідомості українців. Завдяки цьому в останні роки започатковано цікаві біографічні проекти. Зокрема, почато підготовку Українського біографічного словника (УБС) — монументальної багатотомної ретроспективної праці, що представлятиме колективну біографію українського народу. Закладено основи національної комп’ютерної бази біографічних даних та бази документальних біобібліографічних джерел. Ці розпочаті роботи вимагають розв’язання низки методологічних проблем. Серед них ті, що стосуються: принципів побудови УБС, зокрема, визначення у відповідності до цілей видання змісту понять “етнонаціональний” і “територіальний”; виявлення територіальних і хронологічних меж УБС; формування принципів добору персоналій до різних українських біографічних видань і комп’ютерних баз даних, обґрунтування необхідності включення до УБС кола персоналій; методологічних засад створення національної комп’ютерної бази біографічних даних, орієнтованої на сучасні інформаційні технології та можливість розвитку на її основі історико-біографічних досліджень; розподілу біографій за обсягами залежно від впливу персоналії на українську історію й культуру; аналізу документальних джерел, пов-

ноцінного і об'єктивного використання їх під час підготовки біографій.

Принципове значення для концепції Словника та його подальшої долі має визначення понять "етнічно-національний" і "територіальний". Слід знайти систему принципів для найповнішого та об'єктивного висвітлення історичного процесу у видатних особах, які мали помітний вплив на розвиток України. Адже важливим завданням майбутнього УБС має бути досягнення якомога повнішого відображення — через персоналії діячів історії та культури — минулого та сучасного України у всіх реаліях її історичної долі, зокрема, поліетнічній розмаїтості життя. Унікальність української історії та культури полягає в тому, що вона формувалася й розвивалася не в середині більш-менш замкнених, усталених культурних (цивілізаційних) ареалів, як це судилося багатьом народам Європи, а на "відкритому просторі", на перехресті світів-цивілізацій, часом, здавалося, мало сполучених між собою не лише за світоглядними засадами, цінностями, традиціями, але й за самою "внутрішньою механікою" і типологією розвитку, динамікою плину історичного часу. Якщо говорити про Україну "крізь віки", то необхідно повною мірою враховувати інтенсивні взаємодії навколо і в самій Україні кількох цивілізацій: християнського Сходу, католицького і протестантського Заходу, а також мусульманського Сходу і єврейства як окремої цивілізаційної компоненти.

Геополітичне становище України з давніх давен сприяло активним економічним, політичним та культурним зв'язкам українського народу з народами інших країн. На багатій українській землі знаходили притулок емігранти з інших держав, утворюючи з часом великі групи іншоетнічного населення. За переписом 1897 р., в Україні, крім українців, яких нараховувалося 19440 тис. (74,2%), проживало росіян 2997 тис., євреїв 2019 тис., німців 493 тис., поляків 477 тис., молдаван 223 тис. (1).

Історія й культура України складається з надбань українського народу, інших народів і етносів, які мешкають на її території. Національні культури, впливаючи одна на одну, утворюють неповторний багатобарвний синтез. Ці обставини викликають гострі дискусії навколо принципів побудови УБС. За яким принципом укладати словник? *За етнічно-національним чи територіальним?* Частина дослідників вважає, що біографічний словник має бути вузьконаціональним і включати до нього слід тільки діячів автохтонного українського населення. Це, мовляв, спростить і прискорить його підготовку, оскільки не потрібно буде брати нижню межу з часів перших поселень на території сучасної України, а відлік укладання УБС почати з періоду Київської Русі. Як у такому разі бути з представниками національних меншин? На території України, окрім титульної нації, живуть

люди понад 130 національностей, а це 14 млн. чоловік, або 27% населення України (2). Як бути з Кримом? Адже УБС повинен сприяти консолідації суспільства як політичної нації, а це вимагає послідовної інтеграції до контексту історії й культури України, в її поліетнічному розумінні, всіх явищ, процесів, імен, пов'язаних з неукраїнськими групами населення, висвітлення їхнього доробку в тісному зв'язку з історією та культурою українського етносу. Це буде справедливо, оскільки в економічному і суспільно-політичному розвитку України, творенні її культури брали участь представники й інших народів, що живуть серед українців і становлять понад чверть населення. І тому культура України — це доробок і сина молдовського господаря, видатного політичного, церковного і освітнього діяча Петра Могили, й одного з засновників Слов'яно-греко-латинської академії білоруса Симеона Полоцького, й художні полотна росіянина Іллі Рєпіна, і полум'яні вірші поляка Юліуша Словацького, й проникнуті теплим гумором твори єврея Шолом-Алейхема, й пейзажі грека Архипа Куїнджі, й етнографічні альбоми француза Де ля Фліза, що обрав Україну своєю другою батьківщиною. Це і творча спадщина дослідників українського фольклору поляка Зоріана Доленги-Ходаковського і грузина Миколи Цертелєва, відомих учених болгарина Марина Дринова, серба Дмитра Княжевича, росіянки Олександри Єфименко і багатьох інших.

Загальновідомо, що "чистих" народів або рас узагалі не буває. Історія людства відтворює складні процеси формування, розвитку і зникнення одних етнічних спільнот і заміни їх іншими. В етнографічному плані історичний розвиток українців, як і інших народів, відбувався не ізольовано: в процесі виникнення і формування українського народу до його складу входили різні етнічні компоненти. Це виявилось згодом в особливостях культури, специфіці мови, а надто у топоніміці, що рясніє назвами давнього тюркського, іранського, скандинавського та балканського походження, у певних рисах зовнішності українців та їхній ментальності. Ці процеси збагачували культуру як українців, так і тих, хто вступав з ними у взаємовідносини.

З розширенням теренів розселення, що досягло апогею на початку 20 ст., від Сану до Передкавказзя, український етнос включав у свої ареали нові етнічні елементи. Водночас політичне розмежування України між різними країнами супроводжувалося колонізаційною експансією панівних націй — росіян, поляків, австрійців та інших, хоч подекуди зміни політичної ситуації призводили до того, що самі вони згодом ставали пригнобленими, як поляки Правобережної України, відколи вона була приєднана до Російської імперії.

Промисловий розвиток Півдня України супроводжувався інтенсивними міграційними процесами, в яких активну участь брали іно-

земні колоністи — німці, голландці, шведи та інші. Вони відіграли неабияку роль у господарському освоєнні тамтешнього краю (3).

З утворенням Української РСР республіка також залишалася поліетнічною. За переписом 1926 р. з 29 млн. населення українці становили 23,2 млн., росіяни — 2,7 млн., євреї — 1,6 млн., поляки 467,4 тис., німці — 393 тис., молдовани — 257,8 тис., греки — 104,7 тис., болгары — 92,1 тис., білоруси — 75 тис., чехи — 15,9 тис., інші національності — 132,6 тис. (4). Проте за межами України залишилося мільйони українців. І річ не тільки в тому, що державні кордони практично ніколи не збігаються з етнічними (ці останні являють собою широкі смуги мішаного розселення — явище загальновідоме), — у даному разі йдеться про тенденційне адміністративно-територіальне розмежування, спрямоване на штучне зменшення терену України. Як наслідок — Україна втратила величезні територіальні простори, а це відкрило шлях до етнічної асиміляції українців і порушення співвідношення між ними й іншими етнічними групами.

Доля народів, які населяли Україну за радянських часів, багато в чому була подібна до тієї, яка спіткала етнічних українців. Їх також не оминули втрати воєн, геноциду, голодомору 33-го, сталінських репресій, депортацій.

Україна — держава поліетнічна, в якій цілковитою рівноправністю користуються всі національні меншини, що проживають на її території. Разом з тим це накладає на українську націю як націю гитульну і переважаючу за складом населення відносно вищі вимоги щодо її утвердження в своїй духовній єдності та моральної відповідальності за побудову незалежної України. В цій єдності і відповідальності, розділених з усіма іншими національними групами країни, — шлях до дійсного національного відродження українського народу в його новій, демократичній державі.

Зважаючи на це, більшість учених пропонують в основу побудови УБС покласти *територіальний принцип*, згідно з яким у словнику як колективній біографії народу мають знайти місце в більшості своїй позитивні постаті, що діяли на користь нашого народу. До словника необхідно включити представників усіх національних меншин, що проживали і діяли у різні часи на нинішній території України. Тому в УБС мають бути представлені як етнічні українці, так і неукраїнці, діяльність яких тією чи іншою мірою позначилася на історії й культурі України. Таким чином, сучасний фундаментальний багатотомний УБС буде настільки багатонаціональним за складом представлених персоналій, наскільки поліетнічним і полікультурним є українське суспільство в своєму минулому і сучасному.

Якою мірою ці два принципи співвідносяться з принципом державності, визначальним і єдино можливим під час дослідження української культури 20 ст.? Етнічно-національний принцип лише ча-

стково збігається з принципом державності, означає свідому відмову (на догоду чистоті принципу) від багатьох фактів історії українського народу в усій її драматичній складності і в кінцевому результаті не діє на користь самої ідеї державності (вилучення із словника, наприклад, історії Криму).

Територіальний принцип, натомість, маючи свої недоліки (певна розмитість об'єктів дослідження, складність добору їх до словника), майже повністю збігається з принципом державності, оскільки передбачає можливість представлення в УБС українського культурно-історичного доробку в усій його повноті як категорії не вузькоетнічної, а в широкому розумінні як категорії поліетнічної, відповідно до прийнятого у сучасній науці розуміння нації як політичного поняття. Слід відзначити, що в сучасній Європі таке розуміння нації має дедалі більше практичне втілення. Це, зокрема, виявилось у прийнятих у більшості країн законах про громадянство. Нещодавно, наприклад, у ФРН був прийнятий закон, за яким під час надання громадянства колишній принцип "закон крові" замінено принципом "закон землі". Тобто етнічно-національний принцип замінено на територіально-державний.

Поклавши в основу побудови УБС *територіальний принцип*, необхідно визначити *хронологічні межі* УБС. Зазначене питання пов'язане з поліетнічністю українського суспільства. Як ми вже з'ясували, до УБС слід включати імена діячів племен і народів, які відіграли певну роль у передісторії українства, причому не лише по лінії його давніх слов'янських коренів. Вітчизняна біографічна традиція 19—початку 20 ст. через відсутність української держави відносила першопочатки українства до літописних часів. Відповідно, від них передбачалося хронологічно почати висвітлення матеріалу в біографічному словнику діячів української землі і українського народу, що впорядковувався Постійною комісією УАН—ВУАН у 1918—33 рр. Нині питання про нижню хронологічну межу УБС вимагає уточнення, оскільки біографічний словник створюється в незалежній державі, і в історичній свідомості українського суспільства намітилася тенденція до осмислення давньої історії сучасних українських земель як передісторії українства. Останні наукові розробки засвідчують прагнення академічної науки інтегрувати увесь набуток давнини до української національної спадщини. Отже, під час створення УБС реальною постає необхідність внесення до нього імен не лише давніх іноземних авторів, які залишили в своїх творах згадки про землі Північного Причорномор'я, Подніпров'я, але і політичних, військових діячів — легендарних вождів і царів племен і народів, що населяли українські землі в давнину, зокрема киммерійців, скіфів, антів, сарматів, готів, гунів, аварів, печенігів тощо, не кажучи вже про давніх греків, кровно споріднених з сучасним сотисячним грецьким населенням Півд-

ня України. Таким чином, *нижня хронологічна межа УБС* повинна визначатися часом поселення греків на території сучасної України — 7—6 ст. до н. е. Засновані ними у Причорномор'ї міста-держави протягом віків мали великий вплив на соціально-економічний розвиток місцевих племен, на встановлення їхніх торговельних зв'язків як з центром античного світу, так і з багатьма регіонами Подніпров'я. Райони грецької колонізації були найрозвиненішими в Причорномор'ї. В галузі культури відносини між грецьким і слов'янським етнічним масивом склалися не як просте запозичення традицій іншої цивілізації, а й як плідний процес культурного взаємозбагачення. Особливе значення для посилення слов'яно-грецьких контактів, передусім у духовно-культурному плані, мало прийняття на Русі християнства.

Верхня хронологічна межа УБС не встановлюється, оскільки в ньому будуть представлені біографічні статті про осіб, які пішли з життя, без жодних обмежень у часі.

Надто гостро точиться дискусія навколо *принципів добору персоналій* до різних українських біографічних видань, комп'ютерних баз даних, а тому вирішенню цієї проблеми необхідно приділити особливу увагу, щоб уникнути плутанини та непорозумінь у майбутньому.

Вироблення універсальних, об'єктивних принципів добору осіб є складною методологічною проблемою, яка не може бути вирішеною однозначно раз і назавжди, вона вимагає постійної уваги дослідників. Тому до цих питань слід підходити зважено і обережно, оскільки від трактувань принципів добору персоналій залежить зміст і якість біографічних видань. Ці принципи мають бути багаторівневі і багатоваріантні для вирішення різних завдань, адже кожне видання має свою мету і особливості, а тому мають бути і диференційовані вимоги, які ставляться до кожної персоналії під час включення її в те чи інше видання. Одна справа, коли мова йде про ретроспективний фундаментальний УБС як візитну картку України, покликаний гідно репрезентувати досягнення нашої держави і народу перед світовою громадськістю, і тут необхідно запровадити більш жорсткі критерії відбору, щоб запобігти випадкам, коли на цю картку заноситимуться імена тих людей, які, навіть живучи в Україні, заперечували і саму цю назву, й існування українського народу. Дуже багато діяло на нашій землі людей талановитих і визначних, але для яких Україна так і залишилася чужою, хто був, за влучним висловом О. С. Пушкіна, "на ловлю счастья и чинов заброшен к нам по воле рока". Включення персоналій до УБС без врахування такого критерію, як *настрої того чи іншого діяча щодо українства*, можуть поставити упорядників та авторський колектив у незручне становище. Навряд чи в Україні і у світі зрозуміють подібне "самозаперечення" України.

Нині в усіх розвинутих країнах світу біографічні словники укла-

дають не лише в книжковій формі, але й у вигляді комп'ютерних баз даних, на підставі яких можуть виготовлятися лазерні компакт-диски повноцінних біографічних видань. Такі бази даних є засобом нагромадження матеріалів для майбутніх словників, дозволяють оператив-но оновлювати їх, дають змогу швидко знаходити і групувати довід-кові дані, в тому числі й такі, які не ввійшли до друкованих слов-ників. Тому вимоги до персоналій при занесенні їх до національної комп'ютерної бази даних як основи колективної біографії України, яка буде включати як померлих, так і нині діючих осіб, повинні бути менш жорсткі.

До національної комп'ютерної бази біографічних даних, зважаю-чи на її загальнонаціональне значення, вноситимуться біографічні відомості про якомога більшу кількість імен, пов'язаних з подіями багатовікової історії України, з українською діаспорою в усьому світі, із дослідженнями і популяризацією історії та культури України у за-рубіжних країнах, незалежно від нашої оцінки їхньої діяльності. При цьому кількість персоналій національної комп'ютерної бази даних не повинна обмежуватися ніякими заздалегідь встановленими критері-ями, обсягами майбутніх видань, оскільки теоретично і практично будь-яка з персоналій може увійти до певного словника, довідника чи покажчика, побудованого за алфавітним, хронологічним, тематич-ним чи регіональним принципами, або стати об'єктом дослідницької уваги у майбутньому. Такі видання дозволять не тільки показати до-сягнення в тій чи іншій галузі життєдіяльності, а й провести попе-редню апробацію достовірності біографічних даних. Наприклад, вже побачили світ біографічні словники і довідники: Варварцев М. М. Італійці в Україні (XIX ст.): Біографічний словник діячів культури (К., 1994); Греки в Україні: Біографічний словник (К., 1996); Дани-люк Д. Д. Історія Закарпаття в біографіях і портретах: З давніх часів до початку XX ст. (Ужгород, 1997); Горний М. М. Українці Холмщи-ни і Підляшшя: Видатні особи XX ст. (Л., 1997); Огородник І. В., Ру-син М. Ю. Українська філософія в іменах (К., 1997); Лисенко І. М. Словник співаків України (К., 1997); Чехи в Галичині: Біографічний довідник (Л., 1998); Туркевич В. Д. Хореографічне мистецтво Украї-ни у персоналіях: Біографічний довідник (К., 1999); Українські архі-вісти: Біобібліографічний довідник (К., 1999); Українська журналі-стика в іменах (Л., 1994—98, 1—5 вип.). Ще іншими будуть принципи добору персоналій для включення їх у поточні тематичні й універ-сальні щорічні довідники наших сучасників, знані під назвою "Хто є хто в Україні", які готуватимуться на основі національної комп'ю-терної бази біографічних даних. До цих видань зможуть включатися всі бажаючі, які займають активну суспільну позицію, завдяки їх по-садовому і соціальному становищу, які заповнили анкету і заплатили вартість публікації біографії. В Україні вже побачили світ поточні те-

матичні щорічні довідники: Хто є хто в Україні: політики, підприємці, військові, науковці, діячі культури, спортсмени: 1997 (К., 1997); Хто є хто в українських суспільних науках (К., 1998) тощо.

Зовсім інші вимоги будуть ставитися до персоналій, біографії яких за життя були опубліковані в різних біографічних виданнях сучасників, але після того, як вони пішли з життя, за впливом на історію й культуру України не відповідають критеріям для включення в УБС. Такі персоналії будуть виключатися з наступних випусків щорічних довідників сучасників, але залишатимуться в національній комп'ютерній базі біографічних даних і вміщуватимуться у видання "Хто був хто в Україні", томи якого будуть видаватися в хронологічному порядку один раз на 10 років, наприклад, 2001—10 рр. При цьому попередня прижиттєва біографічна довідка доповнюватиметься лише датою смерті у комп'ютерному варіанті. Якщо ж персоналія відповідає критеріям для включення до УБС, то на підставі попередньої довідки буде готуватися повна розгорнута її біографія.

Найскладнішою і найважливішою методологічною проблемою є визначення *принципів формування Іменного покажчика УБС*, оскільки саме цей реєстр персоналій у підсумку визначатиме в основному і зміст національного біографічного словника, стане основою розробки структури видання, подання бібліографічного матеріалу, планів його ілюстрування, визначення обсягу біографій, замовлення у фахівців повних біографічних статей.

Особливі труднощі виникатимуть із діячами неукраїнського походження, якщо їхній життєвий шлях перетинався з Україною випадково, епізодично. Головним дороговказом при підготовці УБС має бути національна та ідеологічна неупередженість. Однак така неупередженість не повинна стати тотожною певній некритичності під час добору персоналій. Зважаючи на особливості історичного шляху України (українськими землями впродовж віків володіли шість держав), мабуть, *до УБС слід вибірково включати тих осіб, які діяли на українських землях виключно від імені і в інтересах іноземних держав, об'єктивно виступали провідниками зовнішнього гноблення українства, гальмували розвиток українського суспільства.*

Беручи до уваги зазначені застереження, пропонуємо відбирати персоналії до УБС за такими принципами:

1. **Належність** діяча до історичного й культурного процесів в українських землях, його роль в українському житті та активний вплив на нього.

2. Надання переваги діячам, які свідомо ставилися до своєї діяльності у вирішенні українських справ, перед особами, які працювали випадково чи за необхідністю на тій чи іншій ділянці суспільного життя.

3. **Високопрофесійна діяльність** особи за певним фахом в укра-

їнських землях, якщо вона була прикладом для інших її сучасників, а здобутки отримали визнання того суспільства, в якому вона жила і відзначилася, що й засвідчують документально письмові джерела.

4. Участь особи у політичному, суспільному і культурному житті українства на українських землях, що були загарбані іншими державами, і на чужині.

5. Активна діяльність українців за походженням у чужоземному середовищі, якщо вони не зазнали повної денационалізації і свідомо працювали як на українство, так і на держави проживання.

6. Діяльність особи в українських землях від імені іноземних держав, якщо при цьому вона свідомо чи несвідомо була спрямована і на розвиток української економіки, освіти, науки, культури.

7. Наявність неодноразових згадок про особу у важливих історичних, особливо давніх джерелах, історичній літературі, спогадах сучасників, архівних фондах і колекціях.

На підставі цих принципів до УБС будуть входити:

1. Діячі української історії, національно-визвольного, суспільно-політичного та культурно-освітнього рухів, регіональні та місцеві діячі, а також діячі у різних галузях освіти, науки, культури, релігійного життя, військової справи, державного будівництва і управління, економічного життя тощо — як етнічні українці, так і представники інших національностей.

2. Діячі української діаспори, участь яких в українських політичних, економічних, культурно-освітніх, наукових і релігійних організаціях, спілках і фондах зарубіжжя та їхній внесок в українське і світове надбання отримали визнання української і світової громадськості.

3. Діячі іноземного походження, які жили певний час в Україні, відігравали активну роль у суспільно-політичному, господарському і культурному житті українства або своєю активною діяльністю справили на нього помітний вплив, а також ті іноземці, хто був тісно пов'язаний з видатними діячами української історії й культури, займався дослідженням, популяризацією та підтримкою українства за кордоном.

Таким чином, УБС включатиме персоналії кількох різних рівнів: від постатей світового, європейського, слов'янського і загальноукраїнського масштабу до порівняно маловідомих діячів освіти, науки і техніки, охорони здоров'я, преси, церкви, театру, кінематографу, літератури, урядовців, спортсменів тощо, які репрезентуватимуть представників національних меншин, діячів різних регіонів України, діаспору далекого і близького зарубіжжя та іноземців, що активно впливали на українську історію і культуру.

Оскільки завданням УБС є водночас і докладне висвітлення біографічних відомостей про видатних діячів української історії та куль-

тури, і введення до широкого наукового обігу стислої інформації про якомога більшу кількість персоналій, що є необхідним для забезпечення джерелознавчих потреб дослідження історії України, оптимального вирішення цієї проблеми передбачається досягти шляхом розподілу персоналій за декількома категоріями щодо розмірів біографічних статей. Основним критерієм його є та роль, яку той чи інший діяч відігравав в українському житті. Тобто розміри біографічних відомостей про ту чи іншу особу повинні відповідати достоїнству і обсягові активної діяльності на благо українства. Вітчизняною і зарубіжною практикою підготовки біографічних словників вироблено традицію поділу персоналій на чотири групи: найвидатніших, видатних, відомих, маловідомих. *В УБС пропонуємо такий поділ персоналій за значенням:*

1. Найвидатніші постаті української історії та культури, з якими пов'язане саме формування нації, становлення і розвиток національного життя в українських землях.

2. Видатні діячі української історії та культури, які очолювали національно-визвольний і культурно-просвітницький рух в українських землях.

3. Відомі діячі національно-культурного життя українського та іноземного походження.

4. Маловідомі і невідомі діячі загальноукраїнського, регіонального або місцевого значення.

Приблизне співвідношення розмірів біографічних статей між цими категоріями персоналій можна визначити як: 1. 100; 2. 70—80; 3. 40—60; 4. 10—20. Віднесення певної персоналії до тієї чи іншої групи стосовно обсягів статей здійснюватиме Головна редколегія за погодженням з незалежними експертами. При цьому йдеться лише про розміри власне біографічних статей, бібліографія ж у кожному випадку має бути вичерпно інформативною і забезпечувати потреби дослідників. В окремих випадках, коли мова йде про найвидатніших діячів, необхідно вносити не всі джерела, а найголовніші.

Щодо осіб, діяльність яких визначалася свідомою ідеєю вивчення української історії й культури і сприяння її розвитку, бажано було б зазначити, під чиїм впливом і за яких обставин вони виховали цю ідею (вплив сім'ї, окремих особистостей, гуртків, літератури, наукових товариств тощо).

Церковні елементи в біографіях культурно-освітніх діячів минулого мають знайти належне їм місце, а не тільки в біографічних нарисах, присвячених особам, що прямо належать до розділу церковних і релігійних діячів.

При створенні такого ретроспективного багатотомного УБС виникає методологічна вимога повноцінного використання джерел. Біографії мусять мати джерельний, критично перевірений ґрунт. Недопустимо

з джерел відбирати лише те, що подобається або не подобається біографу-досліднику, а часом і боротися з тим, правдивість чого не підлягає сумніву, але йому з тих чи інших причин не підходить. Значною мірою це спадщина недавнього минулого, коли панувала фальсифікація науки в ім'я продиктованих згори фальшивих догм, а в українській суспільно-гуманітарній науці ще й, як правило, підси-лених москвоцентризмом і боротьбою з українським націоналізмом. Саме тоді достовірність наукових досліджень в основному було зве-дено нанівець, оскільки використання архівних матеріалів суворо дозувалося армією цензорів в угоду партійній ідеології. При підго-товці УБС необхідно широко використати Національний архівний фонд, до складу якого входять:

Документальні комплекси, що утворилися в різні історичні періоди в межах сучасної України в діяльності органів виконавчої влади і місцевого самоврядування, громадських і релігійних організацій, установ і підприємств усіх форм власності, окремих осіб. У свою чергу вони поділяються на:

документи суто українського походження часів Київської Русі (10—12 ст.), Галицько-Волинського та інших князівств, які виникли на теренах колишньої Київської Русі (12—14 ст.), Гетьманщини (17—18 ст.), Запорізької Січі (16—18 ст.), Центральної Ради і директорії Української народної республіки (1917—20), Української держави (1918), Західноукраїнської Народної Республіки (1918—19), Карпатської України (1938—39), Української радянської соціалістичної республіки (1917—91), незалежної України (з 24 серпня 1991 р.), до-кументи провідних діячів цих періодів;

документи діяльності представників влади інших держав, до скла-ду яких з кінця 14—до середини 40-х років 20 ст. входили українські землі (фонди й окремі документи адміністративно-військових, судо-во-поліцейських органів і установ, інших організацій Польсько-Литовської держави, Кримського ханства й Турецької імперії, Мос-ковського царства, Російської імперії, тимчасового уряду Росії, біло-гвардійських адміністрацій генералів А. Денікіна і П. Врангеля, Ав-стро-Угорщини, Польщі, Румунії, Угорщини, Чехо-Словаччини, а також фондів особового походження);

документи окупаційних установ Німеччини (1941—44) і створених ними органів місцевого самоврядування.

Документи українського походження, що утворилися за межами України в діяльності української політичної та трудової еміграції, зокрема еміграційних урядів УНР, ЗУНР, українських політичних партій і об'єднань, культурно-освітніх і наукових установ, громадсь-ких організацій та окремих осіб, і повернулися на батьківщину в по-рядку реституції, на підставі дарування.

До національного архівного фонду належать і архівні документи,

які зберігаються за межами України та відповідно до міжнародних угод підлягають поверненню в Україну (5).

Важливе значення для створення УБС мають персоніфіковані за своїм характером архівно-слідчі справи, які розкривають маловідомі та зовсім невідомі біографічні факти багатьох видатних діячів науки, культури, мистецтва, церкви, імена яких тривалий час були викреслені з історії свого народу. Тільки в ЦДАГО України зберігається понад 35 тис. таких справ за 1919—50 рр., в основному осіб, репресованих у Києві та Київській області (6). Тому біографу-досліднику слід бути уважним і обережним у виборі і використанні джерельної бази дослідження. Особливої уваги вимагають документальні матеріали особистого походження: листи, щоденники, мемуари. Листи і щоденники, особливо неопубліковані або які не були розраховані на публікацію в момент їх створення, дуже важливі: в них проявляється суб'єктивне ставлення до подій і людей, об'єктивні риси особистостей, неповторно притаманні лише даній людині. Мемуари, як відомо, насамперед розраховані на публікацію чи на більш або менш широке користування ними. Тут завищена самооцінка, елемент самовиправдання, особисті симпатії чи антипатії, що з'явилися пізніше відтворюваних подій, надають мемуарам більшої суб'єктивності, ніж іншим особистим документам. Необхідно згадати і про документи, що надходять від рідних і близьких, від друзів чи колег, а також від політичних союзників, суперників чи противників. Але було б невірною обмежуватися лише зазначеним колом джерел особистого походження. Навпаки, лише документальні матеріали — накази по особовому складу, послужні списки, нагородні справи, бухгалтерські документи, звіти, доповідні записки, при всій сухості офіційної мови їх і обмеженості відомостей, часто бувають єдиним достовірним свідченням тих чи інших подій у житті і діяльності особи. Потім ідуть матеріали преси: опис зустрічей, виставок і презентацій, критичні статті й некрологи. Особливу цікавість становлять твори літературного, публіцистичного жанру та наукові праці особи, біографія якої готується. Перевірка достовірності всіх залучених даних, джерелознавча оцінка їх є головною умовою використання їх у науковій біографії. А оскільки УБС створюється в жанрі наукової біографії, коли не допускається авторський вимисел, то дотримання цих вимог має велике значення для об'єктивного відтворення історії та культури України в біографіях її творців.

1. Гусєв В. Національні меншини в планах розбудови // Розбудова держави. — 1993. — № 12. — С. 27.

2. Див.: Пам'ятки діячам науки та культури національних меншин України: Каталог-довідник. — К., 1998. — С. 7.

3. Див.: Наулко В. І. Хто і відколи живе в Україні. — К., 1998. —

С. 3.

4. Национальные меньшинства на Украине. — К., 1990. — С. 2.

5. Методика і критерії виявлення і включення унікальних документальних пам'яток національного архівного фонду України до державного реєстру національного культурного надбання. — К., 1999. — С. 4.

6. Гранкіна О. Архівно-слідчі справи репресованих як історико-біографічне джерело // Український біографічний словник: історія і проблематика створення: Матер. наук.-практ. конф. (Львів, 8—9 жовтня 1996 р.). — Львів, 1997. — С. 38.

В. І. Попик, Н. П. Романова

КРИТЕРІЇ ДОБОРУ ІМЕН ДІЯЧІВ НЕУКРАЇНСЬКОГО ПОХОДЖЕННЯ ДО УКРАЇНСЬКОГО БІОГРАФІЧНОГО СЛОВНИКА

(Друкується як дискусійна)

Проблема критеріїв добору імен діячів неукраїнського походження до Українського біографічного словника, а також принципів і науково-методичних питань написання їхніх біографій від самого початку напрацювання теоретичних засад сучасного національного біографічного словника постала як одна з найскладніших і найболючіших. Свідченням цього була гостра дискусія на конференції "Український біографічний словник: історія і проблематика створення" у жовтні 1996 р. у Львові, яка виявила наявність серед фахівців досить різних, багато у чому несумісних поглядів. Тому не є перебільшенням визначення цієї проблематики як одного з найважливіших методологічних питань УБС, оскільки йдеться про його зміст як національного словника (1).

Існують діаметрально протилежні підходи до розуміння завдань і самого діапазону УБС: в основі їх суперечність між традиційним, успадкованим від часів національно-визвольної боротьби, суто етнокультурним поглядом на українство, і новітнім державницьким розумінням поліетнічності й полікультурності України, яке нині поступово утверджується (2). Досить поширеною, особливо серед освітянської громадськості, є така постановка питання: наскільки персоналії неукраїнців взагалі є необхідними і бажаними в українських біографічних словниках і довідниках, адже це повинні бути національні (в етнічному розумінні) словники, і відображене в них мусить бути українське минуле і українські імена. Найважливішим, патріотичної і державної ваги завданням УБС є якомога повніше і концентрованіше репрезентувати Україну, українську національну історію і культуру, її внесок у слов'янську, європейську і світову цивілізацію. Саме тому національний біографічний словник часто розуміється як слов-